

ORTA ASYALI HANEFÎ FAKİHİ SİRÂCEDDİN ALİ B. OSMÂN EL-ÛŞÎ'NİN *EL-FETÂVA'S-SİRÂCIYYE* ADLI ESERİ VE BAZI FIKHÎ GÖRÜŞLERİ*

Kemal YILDIZ**
Zharkynbai SEBETOV***

Öz

Orta Asya topraklarında özellikle Hanefî mezhebinin gelişmesinde önemli katkıları bulunan çok sayıda âlim yetişmiştir. Bunlardan biri Sirâceddin Ali b. Osmân el-Ûşî'dir. VI/XII. yüzyılda yaşayan Ûşî, Mâtüridiyye akaidine dair *el-Emâlî* adlı manzum bir risale yazmış ve daha çok kelâmcı olarak tanınmıştır. Fıkıh ilmi sahasında ise *el-Fetâva's-Sirâciyye* isimli bir eser kaleme almıştır. Bu çalışmada Sirâceddin el-Ûşî'nin hayatı ve eseri *el-Fetâva's-Sirâciyye* incelenerek onun bazı fikhî görüşleri değerlendirilecektir. **Anahtar Kelimeler:** Fıkıh, Hanefî mezhebi, Ûşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, Oş.

CENTRAL ASIAN HANAFI FAQIH SIRÂCEDDİN ALİ B. OSMÂN AL-ÛSHÎ'S *EL-FETÂVA'S-SİRÂCIYYE* AND HIS SOME VIEWS ON FIQH

Absract

In Central Asia, educated numerous scholars who subscribe to especially Hanafite School of law. One of them is Sirâceddin Ali b. Osmân al-Ûshî. He lived in the VI/XII-centry and wrote a book in verse about the aqidah of Maturidi named *el-Emâlî*. And he known as Islamic theologian. He has also a work for fiqh *el-Fetâva's-Sirâciyye*. In this study, we will research his life, work *el-Fetâva's-Sirâciyye* and evaluate some views on fiqh.

Keywords: Fiqh, Hanafite School of law, al-Ûshî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, Osh.

A. HAYATI

1. İsmi

İsmi Ali b. Osmân, künyesi Ebû Muhammed¹ ve Ebü'l-Hasen,² lakabı Sirâceddin'dir.³

Kaynaklarda el-Ûşî⁴ nisbesi yanında bazen el-Fergânî,⁵ et-Teymî,⁶ eş-Şehîdî,⁷ el-Hanefî,⁸ el-

* Bu makale, savunulmak üzere jüriye sunulmuş *el-Fetâva's-Sirâciyye Adlı Eseri Çerçevesinde Ali b. Osmân el-Ûşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri* adlı doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

*** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

¹ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Beyrût ts., (Dârü ihyâ'i't-türâsi'l-'Arabî), c. 2, s. 1200.

² Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *Dav'ü'l-me'âlî fi şerhi Bed'i'l-emâlî*, s. 2, (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1791); Ahmed b. Ömer Abakandî, *Şerhu Bed'i'l-Emâlî*, vr. 2a, (Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1791).

³ Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *el-Müştebih fi esmâ'i'r-ricâl*, Leiden 1881, s. 17; Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, (thk. Muhammed Abdülfettâh el-Hulv), Riyad 1413/1993, c. 2, s. 583; Zeyneddin Kâsım b. Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*, (thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf), Dımaşk 1413/1992, s. 212; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1224,

Mâtürîdî⁹ gibi nisbeler ile de anıldığı görülmektedir. Oş şehrinde doğduğu ve yaşadığından dolayı el-Ûşî, genel olarak bu bölgenin ismi Fergana olduğu için el-Fergânî, Teym kabilesine velâ yoluyla müntesib olduğu¹⁰ dolayısıyla et-Teymî ve eş-Şehîdî, Hanefî ve Mâtürîdî mezhebine mensûb olması sebebiyle el-Hanefî ve el-Mâtürîdî nisbelerini aldığı düşünülebilir.¹¹

2. Doğum Yeri ve Yılı

Kaynaklarda Ali b. Osmân el-Ûşî'nin doğum tarihi ile ilgili bilgiye rastlanmamakla birlikte vefat tarihinden hareketle (575/1179)¹² onun VI/XII. yüzyılın başlarında doğduğu söylenebilir.¹³ Doğum yeri ile ilgili de net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Ûşî nisbesinden hareketle günümüzde Kırgızistan sınırları içinde bulunan Oş şehrinde doğduğunu söylemek mümkündür.¹⁴

İslam Tarihi ve coğrafyası kaynaklarında Ûş,¹⁵ Uç¹⁶ şeklinde zikredilen ve günümüz Kırgız Türkçesi'nde ismi Oş olarak telaffuz edilen şehir,¹⁷ Kırgızistan'ın güney batısında deniz seviyesinden 870-1110 m. yükseklikte bulunmaktadır.¹⁸ Oş şehri ile ilgili ilk bilgilere

---

1350; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn*, Beyrut ts., (Dârü ihyâ'i't-türâsi'l-'Arabî), c. 2, s. 483. *Keşfü'z-zunûn*'da Sirâceddin lakabının yanında Rükneddin lakabıyla da anılmaktadır.

⁴ Zehebî, *el-Müştebih*, s. 17; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, c. 2, s. 583; İbni Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, s. 212; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1350

⁵ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1350; Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *el-Esmârü'l-ceniyye fi esmâi'l-Hanefiyye*, Patna ts., (Khuda Bakhsh Oriental Library), s. 243; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, İstanbul 1951, c. 1, s. 700; Yûsuf Elyân Serkîs, *Mu'cemü'l-matbû'âtü'l-'arabiyye ve'l-mu'arabe*, Kahire 1351/1932, c. 1, s. 499.

⁶ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1224; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, c. 1, s. 700; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm: kâmusu terâcimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'arabi ve'l-musta'rabîne ve'l-müsteşrikîn*, Beyrut 2002, c. 4, s. 310.

⁷ Zehebî, *el-Müştebih*, s. 17.

⁸ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1350; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, c. 1, s. 700; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, c. 1, s. 439; Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 4, s. 310.

⁹ Serkîs, *Mu'cemü'l-matbû'ât*, c. 1, s. 499; Habeşî, *Câmi'u's-şurûh*, c. 1, s. 439.

¹⁰ Cemîl Fâik es-Sâdikî, "Kitâbü Nisâbi'l-ahbâr li-tezkireti'l-ahyâr", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, İstanbul 2005, c. 3/1, 153.

¹¹ Zharkynbai Sebetov, *el-Fetâva's-Sirâciyye Adlı Eseri Çerçevesinde Ali b. Osmân el-Ûşî'nin Fıkah İlmindeki Yeri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 5-6.

¹² Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1350; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, c. 1, s. 700.

¹³ Sebetov, *Ûşî'nin Fıkah İlmindeki Yeri*, s. 6.

¹⁴ Cemil Fâik es-Sâdikî, "el-Ûşî, Ebû Muhammed Sirâcuddîn, Ali b. Osmân", *Mevsû'atü A'lâmi'l-'ulemâ' ve'l-üdebâ'i'l-'Arab ve'l-müslimîn*, Beyrut 2004-2007, c. 2, s. 563; Mehmet Sait Toprak, "Ûşî", *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 230.

¹⁵ Ebû Abdullâh b. Ahmed el-Makdîsî, *Ahsenü't-tekâsim fi ma'rifeti'l-ekâlîm*, Leiden 1906, s. 272; İbn Havkal en-Nâsibî, *Kitâbü Süreti'l-'arz*, Leiden 1939, s. 513, 514; Şerîf el-İdrîsî, *Nüzhetü'l-müştâk*, Beyrut 1989, c.1, s. 217, 508; Yâkût b. Abdullâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1977, c. 1, s. 281; Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-İstahrî, *Mesâlikü'l-memâlik*, Leiden 1927, s. 333.

¹⁶ Mahmûd b. Hüseyin el-Kaşgârî, *Divânü'lügâti't-Türk*, (nşr. Kilisli Muallim Rifat Bilge), İstanbul 1333, c. 1, s. 38.

¹⁷ *Kırgız Sovet Ensiklopediyası*, (ed. B. O. Oruzbayeva), Frunze 1979, c. 4, s. 523; *Kırgız Tarihi: Ensiklopediya*, Bişkek 2003, s. 180.

¹⁸ İ. Egemberdiyev, "Oş", *Kırgızstanın Geografyası*, (ed. Ü. Asanov), Bişkek 2004, s. 543.

milattan önce II. yüzyılın sonlarına doğru Çin kaynaklarında rastlanır. Bu bilgilere göre Oş, bir yerleşim merkezi olup 2300 civarında nüfusa sahipti.¹⁹ IV/X. yüzyıl İslam coğrafyacılarının eserlerinde Oş ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere rastlamak mümkündür. İstahrî (v.340/951-52), Oş'un Fergana bölgesinde yer alan bir şehir olup insanlarla mamur olduğunu, etrafı surlarla çevrili bir kalesinin bulunduğunu, üzerinde Türkler'e karşı gözetleme yeri bulunan bir dağa bitişik olduğunu söylemektedir.²⁰ Şehrin Dağ kapısı, Su kapısı ve Ateş kapısı olmak üzere üç demir kapısı bulunmaktaydı.²¹ Geniş bir meydanı, çarşının ortasında camii ve her taraftan gelen ziyaretçilerin uğradığı büyük bir kervan sarayı vardı.²²

Faziletli bir şehir olduğundan bahsedilen²³ Oş ile ilgili bir çok rivayetler vardır. Söz konusu rivayetlerin toplandığı “*Bu Risâle-i Hayru'l-Büldân Ūş Şehrini Sıfatı*” isimli bir risale bulunmaktadır. Müellifinin adı, yazılış tarihi ve yeri bulunmayan bu eseri İ. Hakkı Ünal, “*Şehirlerin Faziletleriyle İlgili Uydurma Hadisler ve “Hayru'l-Büldân” Risâlesi*” adlı çalışmasında tanıtmıştır.²⁴ Bu risalede Oş hakkında “hayru'l-büldân”, “belde-i ma'sûm” diye bahsedilmekte olup Oş halkının da özellikleri ve faziletleri zikredilmektedir.²⁵ Zâhireddin Muhammed Bâbü (v.937/1530), *Bâbürnâme*'sinde “اوش نينك فضيلتى دا خيلى احاديث وارد بولوبتور” (Ūşning fazilatida hayli ehâdis vârid bolubtur)²⁶ diyerek söz konusu risalede bulunan rivayetlerden bahsetmiş olabileceğini düşünmekteyiz.²⁷

3. Hocaları

Kaynaklarda Nâsireddin Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî²⁸ (v.556/1161) dışında Sirâceddin el-Ūşî'nin ders okuduğu diğer hocaları hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır. Bununla birlikte Ūşî'nin hocalarının tespit edilmesinde Mehmet Sait Toprak'ın aşağıdaki değerlendirmesi yardımcı olmaktadır:

“Ūşî, *Nisâbü'l-ahbâr*'ın mukaddimesinde, eserine aldığı kitapların müelliflerine varıncaya dek sıraladığı kaynaklarının kitâb râvîlerini tek tek sıralamıştır. Şâyet, son râvînin,

¹⁹ Nikita Yakovleviç Biçurin (İakinf), *Sobraniye Svedeniy o Narodah, Obitavşih v Sredney Azii v Drevnie Vremena*, Moskva-Leningrad 1953, c. 2, s. 190.

²⁰ İstahrî, *Mesâlikü'l-memâlik*, s. 333.

²¹ İbn Havkal, *Kitâbü Süreti'l-'arz*, s. 513.

²² Makdisî, *Ahsenü't-tekâsim*, s. 272.

²³ Makdisî, *Ahsenü't-tekâsim*, s. 272.

²⁴ İsmail Hakkı Ünal, “Şehirlerin Faziletleriyle ilgili Uydurma Hadisler ve “Hayru'l-Büldân” Risâlesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 41, sayı: 1, s. 67-90.

²⁵ Ünal, “Şehirlerin Faziletleriyle ilgili Uydurma Hadisler”, *AÜİFD*, c. 41, sayı: 1, s.78-90.

²⁶ Zâhireddin Muhammed Bâbü, *Bâbürnâme*, vr. 3b, (Süleymaniye Ktp., Hüseyin Kazım, nr. 84)

²⁷ Sebetov, *Ūşî'nin Fıkah İlmindeki Yeri*, s. 8.

²⁸ Zehebî, *el-Müştebih*, s. 17.

kitabın rivayet hakkını aldığı ya da kitabı okuduğu hocası olduğu kabul edilirse, o zaman bu şahısların Ūşî'nin hocaları olduğuna kanaat getirilebilir.”²⁹

Toprak bu ifadelerinden sonra bu râvî senedlerinin aynı zamanda Ūşî'nin ilmî yolculuklarını tahmin hususunda da yardımcı olabileceğini söyler.³⁰ Bu bilgilerden hareketle Ūşî'nin hocalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. Alâeddin Ebü'l-Mehâmid Muhammed b. Abdülhamid el-Üsmendî es-Semerkandî (v.552/1157)

Ali b. Osmân el-Ūşî bu hocasından Ebû İsâ Muhammed b. İsâ es-Sülemî et-Tirmizî'nin (v.279/892) *el-Câmi 'u's-sahîh*'ini okumuştur.³¹

b. Zahîreddin Ebü'l-Mehâsin Hasan b. Ali el-Mergînânî (v.552/1157)

el-Fetâvas-Sirâciyye'de kendisine atıfta bulunulan³² Ebü'l-Mehâsin Hasan b. Ali el-Mergînânî, Ūşî'nin *Sahîhu'l-Buhârî*'yi okuduğu hocasıdır.³³

c. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ali en-Nesefî (v.555/1160)

Ūşî, bu hocasından Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin (v.373/983) *et-Tenbihü'l-gâfilîn*'ini, Şiruye b. Şehredâr ed-Deylemî'nin (v.509/1115) *Firdevsü'l-ahbâr bi-me'sûri'l-hitâb*'ını ve Muhammed b. Bişreveyh el-Belhî'nin *Kenzü'l-ahbâr*'ını okumuştur.³⁴

d. Nâsireddin Muhammed b. Yûsuf es-Semerkandî (v.556/1161)

Hanefî âlimlerinden³⁵ olan Ebü'l-Kâsım Nâsireddin Muhammed b. Yûsuf es-Semerkandî, Sirâceddin el-Ūşî'nin kaynaklarda ismi bilinen tek hocasıdır.³⁶ Ayrıca Ūşî de hem *el-Fetâvâ*'sında hem *Nisâbü'l-ahbâr*'ında kendisinden el-Üstâz diye bahsetmektedir.³⁷ *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*'de pek çok yerde Nâsireddin es-Semerkandî'nin görüşlerine yer vermiş ve *el-Mültekat fi'l-fetâva'l-Hanefiyye* ve *el-Câmi 'u'l-kebîr fi'l-fetâva* isimli eserlerine de atıfta bulunmuştur.³⁸ *Nisâbü'l-ahbâr*'daki bilgilerden anlaşıldığına göre Ūşî, Nâsireddin Semerkandî'den Hüseyin b. Yahyâ el-Buhârî ez-Zendevisî'nin (v.400/1010) *Ravzatü'l-*

²⁹ Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 148.

³⁰ Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 148.

³¹ Ali b. Osmân el-Ūşî, *Nisâbü'l-ahbâr li tezkireti'l-ahyâr*, vr. 2a, (Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 1509); Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 149.

³² Ūşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 204, 216, 232, 253, 302, 349, 384, 472, 477.

³³ Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 149.

³⁴ Ūşî, *Nisâbü'l-ahbâr*, vr. 2a, 3b, 4a; Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 148.

³⁵ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, c. 3, s. 409; Kavakçı, *Mâvarâ' al-Nahr İslam Hukukçuları*, s. 106.

³⁶ Zehebî, *el-Müştebih*, s. 17.

³⁷ Ūşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 304; a.mlf., *Nisâbü'l-ahbâr*, s. 4.

³⁸ Ūşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 29, 33, 83, 96, 98, 101, 104, 123, 194, 198, 220, 222, 239, 254, 260, 269.

'ulemâ'sını, Muhammed b. Ahmed el-Mervezî'ye ait *el-İknâ*'ı ve Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Selâm el-Bağdâdî'ye ait *Garîbü Ebî 'Ubeyde*'yi okumuştur.³⁹

e. Ebû Sâbit Hasan b. Ali el-Pezdevî (v.557/1161)

Ûşî'nin Ebû Abdullah Tâhir b. Muhammed el-Haddâdî el-Mervezî'ye (v.410/1019) ait *'Uyûnü'l-mecâlis*'i ve Ebû Mutî' Mekhûl b. Fazl en-Neseffî'ye (v.218/833) ait ve *el-Lü'lü'yyât*'ı okuduğu hocasıdır.⁴⁰

f. Ebû Abdullah Muhammed b. Süleymân el-Ûşî

Sirâceddin el-Ûşî'nin kendisinden *Müsnedü Enes b. Mâlik*'i rivayet ettiği ve Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Ali el-Kulûsî'ye ait *Kitâbü't-Tabakât* isimli kitabı okuduğu hocası⁴¹ ve muhtemelen dedesi olan bu zat⁴² aynı zamanda *el-Hidaye* müellifi Burhâneddin el-Merginânî'nin (v.593/1197) de hocasıdır.⁴³ Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman el-Ûşî hakkında yukarıda bilgi verilmiştir.

g. Zuhreddin Ebü'l-Kâsım Ali b. Hüseyin el-Bistâmî

Sirâceddin el-Ûşî'nin Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'ye (v.256/870) ait *Şihâbü'l-ahbâr*'ı okuduğu hocasıdır.⁴⁴

h. Seyfeddin Muhammed b. Muhammed el-Hocendî

Ûşî, Seyfeddin el-Hocendî'den Hocend'de Ahmed b. Abdullah el-Haffâf es-Serahsî'nin *Kitâbü'l-Yevâkit* isimli eserini okumuştur.⁴⁵

Yukarıda isimleri sayılan hocalarının nisbet edildikleri şehirler ve onların yaşadıkları yerler dikkate alındığında Sirâceddin el-Ûşî'nin Semerkand, Buhara, Neseff, Merginân, Hocend ve Bistâm gibi Horasan ve Mâverâünnehir'in pek çok ilim merkezlerine ilmî seyahatlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶

4. Talebeleri

Kaynaklarda Sirâceddin Ali b. Osmân el-Ûşî hakkında çok sınırlı bilgi bulunmaktadır. Her ne kadar ilmî kariyerini ifade eden birçok lakap ve unvan ile anılsa da onun yetiştirdiği talebeleri hakkında fazla bilgiye ulaşamadık. Sadece Zehebî'nin *el-Müştebih fî esmâ'i'r-ricâl*

³⁹ Ûşî, *Nisâbü'l-ahbâr*, vr. 1b, 2b, 3b; Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 148.

⁴⁰ Ûşî, *Nisâbü'l-ahbâr*, vr. 3a, 4a; Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 149.

⁴¹ Ûşî, *Nisâbü'l-ahbâr*, vr. 3a, 4a-4b; Toprak, "Ali b. Osmân el-Ûşî", *DEÜİFD*, sy. 23, s. 76.

⁴² Toprak, "Ûşî", *DİA*, c. 42, s. 230.

⁴³ Kınalızâde, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 98.

⁴⁴ Ûşî, *Nisâbü'l-ahbâr*, vr. 2b; Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 149.

⁴⁵ Ûşî, *Nisâbü'l-ahbâr*, vr. 5a; Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 150.

⁴⁶ Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 150.

eserinde Ūşî'nin Mâverâünnehir'in önde gelen âlimlerinden ⁴⁷ Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Buhârî el-Attâbî'ye (v.586/1190) icâzet verdiğiinden bahsedilmektedir.⁴⁸

5. İlmî Kişiliği

Kaleme aldığı eserlerden de anlaşılacağı üzere Ūşî fıkıh, hadis, kelâm ve edebiyat gibi ilimlerle meşgul olmuştur. Kaynaklarda Sirâceddin, Rükneddin, Şemsülişlâm, eş-Şeyh, el-İmâm, el-Fakîh, İmâmü'l-Harameyn gibi lakaplarla anılması da onun ilmî derinliğine delalet etmektedir. Akaid ve kelâm metinleri arasında çok rağbet gören ve medreselerde okutulan Mâtürîdîyye akaidine dair *el-Emâlî* adındaki risâlesi Ūşî'nin kelâmcılığını; *Gurerü'l-ahbâr ve dürerü'l-eş'âr*, *Nisâbü'l-ahbâr li-tezkireti'l-ahyâr*, *Müsnedü Enes b. Mâlik* gibi hadis alanındaki eserleri hadisçiliğini; *Cevâhirü'l-ahkâm fi'l-fıkh* ve *el-Fetâva's-Sirâciyye* eserleri ise fıkıhçılığını ortaya koymaktadır. Tabakat kaynaklarında rastlanmamakla birlikte *el-Emâlî* şârihleri eserlerinin giriş bölümlerinde Ūşî hakkında el-Kâdî diye bahsetmektedirler.⁴⁹ Bu bilgiler onun kendi zamanında kadılık görevinde bulunduğu düşüncesine ulaştırabilir. Ancak nerede ve hangi yıllarda kadılık yaptığı hakkında kesin bir bilgi sahibi değiliz. Ūşî Kâtip Çelebî tarafından İmâmü'l-Harameyn⁵⁰ olarak anılmakla birlikte bu lakabı hangi sebepten dolayı aldığı hususunda da bir bilgiye ulaşamadık.

6. Vefatı

Kaynaklarda vefat tarihiyle ilgili iki farklı tarih zikredilmektedir. Kâtip Çelebî, Ūşî'ye ait *Gurerü'l-ahbâr ve dürerü'l-eş'âr*'ı tanıtırken onun 569/1173'lerde vefat ettiğini söyler.⁵¹ Yine *el-Fetâva's-Sirâciyye*'yi tanıttığı yerde Ūşî'nin bu eserini 569/1173'te tamamladığı bilgisini aktaran⁵² ve *Nisâbü'l-ahbâr*'ı tanıtırken Ūşî'nin 569/1173'te hayatta olduğunu kaydeden⁵³ Kâtip Çelebî, *Bed'ül-Emâlî*'yi tanıttığı yerde Ūşî'nin vefat tarihi olarak 575/1179 yılını verir.⁵⁴ Görüldüğü üzere *Keşfü'z-zunûn*'da Ūşî'nin ölüm tarihiyle ilgili iki farklı tarih zikredilmekle birlikte 575/1179 senesi daha güçlü ihtimal olabilir. Sadece bir yerde 569/1173⁵⁵ diğer yerlerde ise bu senede Ūşî'nin hayatta olduğu ve eser yazdığı bilgilerinden

⁴⁷ Halit Ünal, "Attâbî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, İstanbul 1991, c. 4, s. 93; Özel, *Haneî Fıkıh Alimleri*, s. 83.

⁴⁸ Zehebî, *el-Müştebih*, s. 17.

⁴⁹ Halîl b. Alâ en-Neccârî, *Nefsü'r-riyâz li-i'dâmi'l-emrâz*, vr. 2a, (Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmed, nr. 315); Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *el-Hidâye mine'l-i'tikâd*, vr. 2a, (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2286).

⁵⁰ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1954.

⁵¹ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1200.

⁵² Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1224.

⁵³ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1954.

⁵⁴ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1350.

⁵⁵ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1200.

hareketle onun yakalandığı hastalık neticesinde 575/1179'da vefat ettiğini düşünüyoruz. İsmâil Paşa el-Bağdadî bu hastalığın tâûn olduğunu kaydeder.⁵⁶

7. Eserleri

Kaynaklarda görüldüğü üzere Ūşî'ye bir takım lakap ve sıfatlar verilmiştir.⁵⁷ Bu durumdan onun kendi döneminin (VI/XII.yy.) önemli ilim adamlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu önemli âlimimiz hakkında yeteri kadar bilginin günümüze ulaşmaması üzücü bir durumdur. Kaynaklarda hayatı ile ilgili sınırlı bilgiler bulunduğu gibi Ūşî'nin eserleri hakkında da az miktarda bilgi bulunmaktadır. Kaynaklardan tesbit edilebildiği kadarıyla Ali b. Osmân'nın 7 eseri bulunmaktadır: 1. *el-Emâlî*, 2. *Gurerü'l-ahbâr ve dürerü'l-eş'âr*, 3. *Nisâbü'l-ahbâr li-tezkireti'l-ahyâr*, 4. *Müsnedü Enes b. Mâlik*, 5. *Cevâhirü'l-ahkâm fi'l-fikh*, 6. *el-Fetâva's-Sirâciyye*, 7. *Muhtelifü'r-rivâye*. Farklı ilim dallarıyla ilgili bu eserleri günümüze ulaşanlar ve ulaşmayanlar şeklinde iki grupta ele alacağız.

a. Günümüze Ulaşan Eserleri

(1) *el-Emâlî*

Mâtürîdiyye akâidine dair manzûm bir risâle⁵⁸ olup 569/1173 yılında yazılmıştır.⁵⁹ Müellifi Ali b. Osmân el-Ūşî tarafından *el-Emâlî* olarak adlandırılmış olması ve daha çok bu isimle tanınmış olmasıyla birlikte kaynaklarda *Kasîdetü'l-Hanefiyye*,⁶⁰ risâlenin ilk cümlesinden dolayı *Bed'ü'l-Emâlî*,⁶¹ *Kasîdetü yakûlü'l-abd*,⁶² beyitlerin son kelimeleri "lâm" harfiyle sona erdiğinden dolayı *Lâmiyye-i Kelâmiyye*, *el-Kasîdetü'l-lâmiyye fi't-tevhîd*⁶³ gibi isimlerle de anılmaktadır. Altmış yedi veya altmış sekiz beyitlik bazı yazma ve basma nüshaları bulunmakla beraber genellikle altmış altı beyit olarak nazmedildiği kabul edilir.⁶⁴

(2) *Nisâbü'l-ahbâr li-tezkireti'l-ahyâr*

Sirâceddin el-Ūşî'nin hadise dair eseridir.⁶⁵ Her birinde on hadisin yer aldığı 100 bölümden oluşmakta olup toplam 1000 hadis ihtiva etmektedir. Günümüze altmışa yakın

⁵⁶ Bağdadî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 700.

⁵⁷ Sirâceddin, Rükneddin, Şemsüslâm, İmâmü'l-Harameyn, el-Muhakkik, el-Fakîh, eş-Şeyh, el-İmâm, el-'Allâme.

⁵⁸ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1349-1350; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c. 2, s. 475; Carl Brockelmann, "Ūşî", *İA*, İstanbul 1986, c. 13, s. 75; Wilferd Madelung, "al-Ūshî", *EF*², Leiden 2000, c. 10, s. 916.

⁵⁹ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1350.

⁶⁰ Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 552; *Suppl.*, c. 1, s. 764.

⁶¹ Serkîs, *Mu'cemü'l-matbû'ât*, c. 1, s. 499.

⁶² Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1349.

⁶³ Kemâl Edîb Kürkçüoğlu, "Lâmiyye-i Kelâmiyye", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1954, 3/1-2, s. 1-21.

⁶⁴ Mehmet Sait Özevarlı, "el-Emâlî", *DİA*, Ankara 1995, c. 11, s. 73.

⁶⁵ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1954; Brockelmann, "Ūşî", *İA*, c. 13, s. 75; Madelung, "al-Ūshî", *EF*², c. 10, s. 916.

yazma nüshası ulaşmıştır.⁶⁶ *Nisâbü'l-ahbâr*'ı Mehmet Sait Toprak, *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Üşî'nin Nisâb'ül-ahbâr'ı*⁶⁷ isimli doktora tezinin ikinci kısmında neşre hazırlamıştır.

(3) Müsnedü Enes b. Mâlik (Cüz' fî rivâyeti Enes b. Mâlik 'an Resûlillâhi bi-isnâdin vâhid)

Bu eserinde müellif Sirâceddin el-Ûşî, hocası Nasîreddin el-Ûşî'den naklettiği Enes b. Mâlik rivâyeti ile gelen 300 kadar hadisi otuz sekiz bâb altında düzenlemiştir.⁶⁸ Eser günümüze ulaşmıştır.⁶⁹

(4) Cevâhirü'l-ahkâm fî'l-fikh

Kaynaklarda hakkında bir bilgiye rastlanmayan eserin bazı kütüphanelerde bulunan nüshalarından⁷⁰ Ûşî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.⁷¹ Fıkıh konularını ihtiva eden bu eser Farsça'dır.

Bunların dışında bazı kataloglarda Ûşî'ye ait olduğu ifade edilen⁷² ve kütüphanelerde nüshası bulunan⁷³ *Hidâyetü'l-müftî bi-kifâyeti'l-müsteftâ* adlı eserin müstakil bir kitap olmayıp *el-Fetâva's-Sirâciyye*'nin "Edebü'l-müftî" bölümünden ibaret olduğu ifade edilmiştir.⁷⁴

b. Günümüze Ulaşmayan Eserleri

Kaynaklarda sadece isimleri zikredilmekle birlikte Ali b. Osmân el-Ûşî'ye ait günümüze ulaşmayan eserleri de bulunmaktadır.

(1) Gurerü'l-ahbâr ve dürerü'l-eş'âr⁷⁵

Ûşî'nin bu eserinde günlük hayatı ilgilendiren konulara dair hadislerle öğüt ve hikmete dair şiirler derlenmiştir.⁷⁶ Yukarıda bahsedilen *Nisâbü'l-ahbâr* bu eserin muhtasarıdır.⁷⁷

⁶⁶ *Nisâbü'l-ahbâr*'ın yazma nüshaları ilgili geniş bir bilgi için bkz. Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 225-231.

⁶⁷ *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir 2005.

⁶⁸ Toprak, "Ûşî", *DİA*, c. 42, s. 230.

⁶⁹ Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 787.

⁷⁰ Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr., 1033; Özbekistan İlimler Akademisi Ktp., Doğu El Yazmaları Bölümü, nr. 4/293.

⁷¹ Sebetov, *Ûşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri*, s. 27.

⁷² *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-mahtût: el-fikh ve usuluhu*, (nşr. Müessesetü Âli'l-beyt li'l-fikri'l-İslâmî), Amman 2000/1421., c. 11, s. 444.

⁷³ İran Şûrâ Meclisi Kütüphanesi, nr. 4392/2.

⁷⁴ Sebetov, *Ûşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri*, s. 28.

⁷⁵ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1200; Bağdadî, *Hediyetü'l-'ârifîn*, c. 1, s. 700; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 553; *Suppl.*, c. 1, s. 765; Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 4, s. 310; Madelung, "al-Ûshî", *EF*, c. 10, s. 916.

⁷⁶ Toprak, "Ûşî", *DİA*, c. 42, s. 230.

⁷⁷ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1200.

(2) *Muhtelifü'r-rivâye*⁷⁸

Ebû Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Neseî'ye (v.537/1142) ait bir fıkıh metni olan *el-Manzûmetü'n-Neseîyye fî'l-hilâf* ın şerhidir.⁷⁹

Kaynaklarda Üşî'ye nisbet edilen ve *Nisâbü'l-ahbâr*'ın şerhi olarak gösterilen *Meşâriku'l-ahbâr*⁸⁰ M. Sait Toprak'a göre *Nisâbü'l-ahbâr*'ın tâ kendisidir.⁸¹ Sadece Kâtip Çelebî'nin zikrettiği *Sevâkibü'l-ahbâr*⁸² ve Brockelmann'dan ismini öğrenebildiğimiz *Nûru's-sirâc*⁸³ adlı eserleri ile ilgili başka kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ayrıca Cemil Fâik es-Sâdikî'nin de Üşî'ye atfettiği *Uyûnü'l-mesâ'il fî ilmi'l-keîâm*⁸⁴ adlı eser hakkında başka kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. İsmâil Paşa Bağdâdî'nin ona ait eserler arasında zikrettiği *Yevâkîtü'l-ahbâr*⁸⁵ ise Ahmed b. Abdullah es-Serahsî'ye aittir ve *Nisâbü'l-ahbâr*'ın kaynaklarından biridir.⁸⁶

B. *EL-FETÂVA'S-SİRÂCIYYE*

1. Genel Bilgi

Sirâceddin Ali b. Osmân el-Üşî'nin Hanefî fikhına dair eseri⁸⁷ olan *el-Fetâva's-Sirâciyye* 8 Muharrem 569'da (1173) Oş'ta tamamlanmıştır.⁸⁸ Başka fıkıh eserlerinde rastlanmayan nevâdir ve vâkıât meselelerini bulundurma özelliği taşır.⁸⁹ Mukaddimede belirtildiği üzere kendinden önce kaleme alınmış çok sayıda eserden ihtisar edilmek suretiyle meydana getirilmiştir.⁹⁰ İsmâil Paşa el-Bağdâdî'ye ait *Hediyyetü'l-ârifîn* adlı eserinde verdiği bilgiye göre *el-Fetâva's-Sirâciyye*'nin tertibi Necmeddin Yûsuf b. Ahmed el-Hâsî (v.634/1236) tarafından yapılmıştır.⁹¹ Günümüze ulaşan nüshaları Hâsî'nin vefat tarihinden

⁷⁸ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1868; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c. 2, s. 475.

⁷⁹ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1868; Habeşî, *Câmi'u'ş-şurûh*, c. 3, s. 1899; Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 154; a.mlf., "Üşî", *DİA*, c. 42, s. 230-231.

⁸⁰ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 700.

⁸¹ Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 154; a.mlf., "Ali b. Osmân el-Üşî", *DEÜİFD*, sy. 23, s. 82.

⁸² Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 1, s. 526; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 700.

⁸³ Brockelmann, *Suppl.*, c. 1, s. 765.

⁸⁴ Sâdikî, "Kitâbü Nisâbi'l-ahbâr", *HTD*, c. 3/1, s. 157.

⁸⁵ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 700.

⁸⁶ Toprak, "Üşî", *DİA*, c. 42, s. 231.

⁸⁷ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1224; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 700; Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 553; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c. 2, s. 475; Brockelmann, "Üşî", *İA*, c. 13, s. 75; Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 4, s. 310; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbû'ât*, c. 1, s. 500; Madelung, "al-Üshî", *EF*, c. 10, s. 916.

⁸⁸ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1224; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbû'ât*, c. 1, s. 500; İmâd Abdüsselam Ra'ûf, *el-Âsârü'l-hattîyye fî'l-Mektebeti'l-Kâdiriyye*, Bağdat ts., (Dârü'r-risâle li't-tabâ'a), c. 2, s. 31.

⁸⁹ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1224.

⁹⁰ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 24.

⁹¹ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 554.

sonra istinsâh edildiğinden dolayı bu nüshaların onun tertip ettiği şekli olduğu ifade edilmektedir.⁹²

2. Yazma Nüshaları

el-Fetâva's-Sirâciyye'nin dünyanın farklı kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshaları bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (III Ahmed nr. 796), Süleymaniye Kütüphanesi (Atıf Efendi, nr. 1133) ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde (nr. 41731) birer nüsha bulunmaktadır. Bunların dışında Suudi Arabistan,⁹³ Irak,⁹⁴ Özbekistan,⁹⁵ Hindistan,⁹⁶ Pakistan,⁹⁷ Tunus,⁹⁸ Amerika,⁹⁹ Lübnan,¹⁰⁰ İngiltere¹⁰¹ gibi ülkelerin kütüphanelerinde yirminin üzerinde nüsha mevcuttur.

3. Hakkında Yapılmış Çalışmalar

a. Taş baskısı

Ulaşılabilen bilgilere göre *el-Fetâva's-Sirâciyye*'nin ilk taş basımı 1827/1243'te Kalküta'da (Matba'atü's-Şeyh Hidâyetullah) yapıldığı anlaşılmaktadır. İkinci taş basımı ise (*Fetâvâ Kâdîhan*'ın kenarında olarak) 1293-95'te Leknev'de yapılmıştır.¹⁰²

b. Tahkikli Neşri

el-Fetâva's-Sirâciyye'nin tahkikli neşri Muhammed Osman el-Bestevî tarafından yapılmıştır. Bestevî, esere bir mukaddime hazırlamış ve burada ilim ve fıkın önemini anlatmış, âlimlerin fıkha büyük önem verdiklerini ve metinler, şerhler ve fetva kitapları olmak üzere pek çok sayıda eser kaleme aldıklarını ifade etmiştir. Bu eserlerden biri olarak *el-Fetâva's-Sirâciyye*'nin sonraki âlimler tarafından çok rağbet gördüğünü, daha önce de birkaç defa basılmakla birlikte hatalarla dolu olduğunu ve bu yüzden tahkik etmeye karar verdiğini söylemektedir. Tahkikte nasıl bir yöntem izlediğini belirtmiş, eserin beş farklı yazma

⁹² Sebetov, *Ûşî'nin Fıkah İlmindeki Yeri*, s. 28.

⁹³ Melik Suud Üniversitesi Kütüphanesi, nr. 697; Melik Abdülaziz Kütüphanesi, nr. 1701.

⁹⁴ Ra'ûf, *el-Âsârü'l-hattıyye*, c. 2, s. 31.

⁹⁵ Abdurrahman Farfûr-Muhammed Mutî' el-Hâfîz, *el-Müntekâ min mahtûtât Ma'hadi'l-Bîrûnî li'd-dirâsâti's-sarkıyye bi-Taşkend*, Dubai 1995/1416, s. 91.

⁹⁶ <http://kblibrary.bih.nic.in/Vol34/Bp041.htm> (Erişim tarihi 03.06.2015).

⁹⁷ Ûşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 10 (Muhakkikin girişi).

⁹⁸ *el-Fihrisü's-şâmil*, c. 7, s. 153.

⁹⁹ <http://ocp.hul.harvard.edu/dl/ihp/006954271> (Erişim tarihi 03.06.2015).

¹⁰⁰ *el-Fihrisü's-şâmil*, c. 7, s. 152.

¹⁰¹ *el-Fihrisü's-şâmil*, c. 7, s. 153.

¹⁰² Özel, *Haneî Fıkah Alimleri*, s. 81; Toprak, “Ûşî”, *DİA*, c. 42, s. 231.

nüshasını takip etmiş ve bu nüshalar hakkında da kısaca bilgi vermiştir. Ayrıca Üşî'nin eserini yazarken kaynak olarak kullandığı eserleri ve müellifleri hakkında kısa bilgiler vermiştir.¹⁰³

4. *el-Fetâva's-Sirâciyye'nin Muhtevası*

a. Tasnifi

el-Fetâva's-Sirâciyye tek ciltten ibaret olup klasik fıkıh eserlerinde olduğu gibi konular *kitâb* adı verilen bölümler ile bunların altında *bâb* ve *fasıl* denilen diğer alt başlıklarda ele alınmıştır. Toplam 57 kitâb, 408 bâb ve bu bâbların altında bulunan 37 fasıldan oluşmaktadır. Eserin başında kısa bir mukaddime bulunmakta,¹⁰⁴ ardından da tahâretten ferâize kadar fûrûun bütün konuları işlenmektedir. Her kitâbın ve bâbın müstakil bir adı bulunmakta, aynı bâb içinde yer almakla birlikte içerik itibariyle farklılık taşıyan konular için fasıllar açılmıştır. Bazı kitâblarda bâblar bulunmamakta olup ilgili konu doğrudan anlatılmış,¹⁰⁵ bazı kitâblar ise bâblar yerine fasıllara ayrılmıştır.¹⁰⁶

b. Dili

Bazı çağdaş araştırmacılar Sirâceddin Ali b. Osmân el-Üşî'nin Türk olduğuna işaret etseler de¹⁰⁷ kaynaklarda onun milliyeti hakkında bir bilgiye rastlanmamaktadır. Onların böyle bir düşünceye varmasında Üşî'nin genel olarak Türkler'in hâkim olduğu bir bölgede doğması ve hayatını orada geçirmiş olmasının etkili olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰⁸ Bununla birlikte *el-Fetâva's-Sirâciyye'nin* bazı yazma nüshalarında Üşî'nin kendisinin Süleymân b. Hâlid el-Yemenî'nin soyundan geldiğini ifade ettiğine dair bir bilginin bulunduğunu burada hatırlatmamız gerekir.¹⁰⁹

el-Fetâva's-Sirâciyye'nin tamamı Arapça olmakla birlikte bazı yerlerde Farsça ifadelerin kullanıldığı görülür. Mâverâünnehir'in diğer bölgeleri gibi Fergana da birçok etnik unsurun bir arada yaşadığı bölge olmuştur. Gerek Üşî'den önce gerekse aynı dönemde veya sonra kaleme alınan eserlere de bu durumun etkisi yansımıştır. Bu eserlere bakıldığı zaman pek çok yerde Farsça kelimelerin ve kalıp ifadelerinin kullanıldığı görülür.¹¹⁰ Daha çok

¹⁰³ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 8-23.

¹⁰⁴ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 24.

¹⁰⁵ Kitâbü'l-lakît, Kitâbü'l-lukata, Kitâbü cu'lü'l-âbik, Kitâbü'l-mefkûd, Kitâbü's-sarf, Kitâbü'l-havâle, Kitâbü'l-eşribe, Kitâbü'l-hünsâ.

¹⁰⁶ Kitâbü'l-vedî'a, Kitâbü'l-âriye, Kitâbü'l-hiyel ve'l-mehâric, Kitâbü edebi'l-müffî ve't-tenbîh 'ale'l-cevâb.

¹⁰⁷ Şerafettin Yalıtıkaya, "Türk Kelâmcıları-I: Osmanlılardan Evvel", *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1930, c. 4, sy. 16, s. 4-5; Bursalı Mehmed Tahir, *Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri*, (yay.haz. Remzi Demir, Yavuz Unat), Ankara 1996, s. 48; Ömer Aydın, *Türk Kelâm Bilginleri*, İstanbul 2012, s. 32.

¹⁰⁸ Sebetov, *Üşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri*, s. 97.

¹⁰⁹ Ra'ûf, *el-Asârü'l-hattiyye*, c. 2, s. 31.

¹¹⁰ Meselâ, Ebü'l-Leyl Nasr b. Muhammed es-Semerkandî'ye ait (v.373/983) ilk ve en meşhur nevâzil eserlerinden biri olan en-Nevâzil'de, Üşî'nin hocası olan Ebü'l-Kâsım Nâsireddin Muhammed b. Yûsuf es-Semerkandî'ye ait (v.556/1161) el-Mültekat fi'l-fetâvâ'da ve Kâdihan lakabıyla tanınan Hasan b. Mansûr el-

kitâbü't-talâk, kitâbü'l-eymân, kitâbü's-siyer ve kitâbü'l-büyû' gibi bölümlerinde sıkça görülen Farsça kelime ve terkipler, o dönemin günlük hayatında sıkça kullanılan ifadeler olmalıdır. Bunlarla ilgili olarak *el-Fetâva's-Sirâciyye*'den aşağıdaki örnekleri zikredebiliriz:¹¹¹

فَقَالَ (دَسْت بَاز دَاشْتَم) نَاقِباً لِلطَّلَاقِ وَقَعَ بَاقِئاً وَلَوْ قَالَ (بِهَشْتَم) أَوْ (بِلَه كَرْدَم) أَوْ (بِاي كَشَادَه كَرْدَم) وَقَعَ بِلَا نِيَّةٍ
وَيَكُون رَجْعِيًّا

“Talak niyetiyle “senden el çektim” derse bain talak gerçekleşir. Eğer “(seni) biraktım” veya “(serbest, tek) biraktım” ya da “boşadım” derse niyete bakılmaksızın talak gerçekleşir ve bu ricâ talak olur.”¹¹²

إِذَا قَالَ الْمُشْتَرِي (بِيع بَاز دَادَم) فَقَالَ الْبَائِع (بَاز گَر فْتَم) تَمَّتِ الْإِقَالَةُ

“Eğer müşteri “alış-verişi (malı) geri verdim” derse ve satıcı da “geri aldım” derse ikâle gerçekleşir.”¹¹³

c. Uslûbü

el-Fetâva's-Sirâciyye'de konular ve meseleler sade bir üslupla anlatılmış ve genellikle klasik fıkıh eserlerinde olduğu gibi kazuistik (meseleci) yöntem takip edilmiştir. Somut olay yöntemi diye de ifade edilen kazuistik yöntem, olaylara ve meselelere göre ayrıntılı hüküm verme, kanun koyma metodudur.¹¹⁴ Her hüküm ve uygulamada ilâhî iradenin aranıp bulunması esas olan ve ilk planda mükellefin uyacağı hükmün belirlenmesini amaçlayan fıkıh ilmi, gelişme ve teşekkül dönemi itibariyle nazariyeler ve geniş kapsamlı kaideler üzerine kurulmamıştır. Fakihler, söz konusu dönemlerde ferdi veya toplumu ilgilendiren her meselenin ayrı olarak ele alınıp çözüm bulunması ve belirli bir hükme bağlanması yolunu tercih etmişlerdir.¹¹⁵ Fakihlerin bu yöntemi takip etmesine fıkıh ilminin yaşanan günlük hayatla ve sorunlarıyla sıkı bir bağ içinde olması, fikhî tartışmaların gündemini belirlemede günlük hayatta meydana gelen veya meydana gelebilecek olayların önemli bir rolünün

---

Özkendî'ye ait (v.592/1196) *el-Fetâvâ*'da başta nikâh, talâk, itk, yemin ve büyü' bölümleri olmak üzere Farsça kelime ve terkiplere sıkça yer verilmiştir. bkz. Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *en-Nevâzil*, vr. 104b, 105b, 116b, 130a, 143a, (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, nr. 418); Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî, *el-Mültekat fi'l-fetâva'l-Hanefiyye*, (nşr. Mahmûd Nassâr, Seyyid Yûsuf Ahmed), Beyrût 2000, s. 101, 121, 122, 123, 154; Hasan b. Mansûr el-Özkendî, *Fetâvâ Kâdîhan*, (thk. Sâlim Mustafa el-Bedri), Beyrut 2009, c. 1, s. 289, 399, 515. Ayrıca *Fetâvâ Kâdîhan*'nın yeminler bölümünde Farsça yemin lafızları faslı (*faslün fi'l-elfâzi'l-yemîn bi'l-Fârisiyye*) bulunmaktadır. bkz. Özkendî, *Fetâvâ Kâdîhan*, c. 1, s. 536-537.

¹¹¹ Diğer örnekler için bkz. Sebetov, *Üşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri*, s. 98-99.

¹¹² Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 218.

¹¹³ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 437.

¹¹⁴ Yakup Mahmutoğlu, “İslâm Hukukunun Kazuistik Yapısı Üzerine”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Isparta 2012, sy. 1, c. 2, s. 135

¹¹⁵ Hayreddin Karaman, “Fıkıh”, *DİA*, İstanbul 1996, c. 13, s. 3.

bulunması gibi sebepler etkili olduğunu söylemek mümkündür.¹¹⁶ Zaten gerek ferdî gerekse toplumsal olaylara ve sorunlara bir çözüm, bir çıkış yolu arayışında olan ve bunlarla ilgili bir hüküm getirmekle karşı karşıya olan fıkıh ilminin kendi içerisinde bir hukuk mantığına ve tekniğine sahip olması gerektiği de söylenebilir.¹¹⁷ Fıkıh ilminin meseleci bir yöntemi takip etme özelliği onun kuralcı ve dogmatik bir yapı kazanmasını önlemiş, farklı zaman, şart ve çevrelere göre farklı hüküm ve çözümler üretebilmesine imkân tanımıştır.¹¹⁸ Nitekim fıkıh ilminin ortaya çıkışından birkaç yüzyıl sonra yine bu ilmin ortaya çıktığı bölgeden uzak bir şehirde yaşayan Üşî'nin *el-Fetâva's-Sirâciyye*'sinde fıkıh ilminin bu özelliğini görmek mümkündür. Üşî, gerek kendisinden önce kaleme alınan eserlerin gerekse dönemin fikhî anlayışının etkisiyle olsun eserinde kazuistik (meseleci) yöntem takip etmiş ve zaman, şart ve çevre faktörlerini de göz önünde bulundurarak bazı olaylarla ilgili farklı çözüm ve hükümleri benimsemiştir.¹¹⁹

Üşî, her kitâbın başında bölümün ne kadar bâbdan oluştuğunu bildirmekte ve bâb isimlerini zikrettikten sonra konuların anlatımına geçmekte, ihtiyaç duyulan yerlerde kelimelerin sözlük anlamını vermektedir. Sık olmamakla birlikte bazı yerlerde kelimenin terim anlamını da anlatmaktadır. Meselâ, Kitâbu't-tahâre'nin Abdest bâbının hemen başında abdest anlamına gelen Arapçadaki الوضوء kelimesinin temizlik (النظافة) ve güzellik (الحسن) gibi anlamları bulunan الوضائة kelimesinden türediği,¹²⁰ Kitâbü'ş-şüf'a içinde Şüf'ayı Talep bâbında Arapça الموائبة kelimesinin, “hemen, derhal” anlamına geldiği bildirilmektedir.¹²¹ Yine kelimelerin terim anlamlarının anlatılmasıyla ilgili olarak aşağıdaki misaller verilebilir.

1. “*Gabn-i fâhiş, bilirkişilerin belirledikleri değer in üstünde olan fiyattır.*”¹²²
2. “*Îlâ, (kocanın eşiyle) dört ay cinsel ilişkiyi terk etmek üzere ettiği yemindir.*”¹²³
3. “*Yemîn-i gamûs, geçmişteki bir olayla ilgili olarak kasten yalan yere yapılan yemindir.*”¹²⁴

¹¹⁶ Karaman, “Fıkıh”, *DİA*, c. 13, s. 8.

¹¹⁷ Mahmutoğlu, “İslâm Hukukunun Kazuistik Yapısı Üzerine”, *SDÜHFD*, yıl 2012, sy. 1, c. 2, s. 141.

¹¹⁸ Karaman, “Fıkıh”, *DİA*, c. 13, s. 3.

¹¹⁹ Sebetov, *Üşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri*, s. 100.

¹²⁰ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 25.

¹²¹ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 454.

¹²² الغين الفاحش ما لا يدخل تحت تقويم المقومين bkz. Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 143.

¹²³ وهو الحلف على ترك الوطء أربعة أشهر bkz. Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 128.

¹²⁴ وهو اليمين الكاذبة عمداً على أمر ماض bkz. Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 271.

Daha çok ibadetlerle ilgili bölümlerde olmak üzere bazı bâblarda önce konunun hükmü zikredilerek başlanmaktadır. Meselâ, “tilâvet secdesi vâciptir”,¹²⁵ “cemaatle namaz kılmak müekked sünnettir”,¹²⁶ “bayram namazları vâciptir”,¹²⁷ “teşrik tekbirleri müekked sünnettir”,¹²⁸ “vitir namazı vâciptir”,¹²⁹ “teravih namazı müekked sünnettir”¹³⁰ “vakıf arazisinden haraç tahsil etmek vaciptir”,¹³¹ “fitre sadakası vâciptir”,¹³² “i’tikâf sünnettir”¹³³ denilerek konuya girdikten sonra meselenin ayrıntıları incelenmektedir.¹³⁴

el-Fetâvâ adıyla anılmakla birlikte soru-cevap tarzında olmayan eser, daha önce de değindiğimiz gibi klasik bir furû kitabı mahiyetindedir. Dolayısıyla *el-Fetâva’s-Sirâciyye*’de müstefî-müftî ilişkisini andıran soru-cevap mahiyetini taşıyan ibarelere rastlanmamaktadır. Ancak bazı yerlerde meseleler anlatılırken müellifin konuyla ilgili bir soru zikrederek yine kendisinin cevapladığını görmek mümkündür. Bu soru-cevaplarla ilgili olarak aşağıdaki misaller verilebilir.

1. “Güneş batmadan önce Arafat’tan ayrılan kimseye “dem”¹³⁵ kesme cezası gerekir. Ancak güneş batmadan Arafat’a geri dönen kimsenin “dem” kesme cezası düşer mi?

Bununla ilgili iki görüş bulunmaktadır.”¹³⁶

¹²⁵ Ūşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 94.

¹²⁶ Ūşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 96.

¹²⁷ Ūşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 108.

¹²⁸ Ūşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 111.

¹²⁹ Ūşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 114.

¹³⁰ Ūşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 119.

¹³¹ Ūşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 149. Ūşî’nin ifadesi yukarıdaki gibi olmakla birlikte Hanefîler’e göre vakıf arazilerinden haraç tahsil edilebilmesi için arazinin harâcî olması lazım. Beytül mâle intikalinden sonra satın alınarak vakfedilen arazilerden haraç istenmez.

¹³² Ūşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 156.

¹³³ Ūşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 171.

¹³⁴ Sebetov, *Ūşî’nin Fıkah İlmindeki Yeri*, s. 101.

¹³⁵ “Dem, koyun veya yedide bir olmak üzere ortaklaşa kesilen devedir.” Bkz. Ūşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 183.

¹³⁶ Ūşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 189. Müellif soruya cevap mahiyetinde sadece iki görüşün bulunduğunu zikretmekle yetinmekte olup bu görüşlerin içeriğini anlatmamaktadır. Konuyla ilgili olarak Serahsî’nin *el-Mebsût*’ta zikrettiklerini aktarmayı uygun buluyoruz:

“Arafat’tan erken ayrılan geriye döner ve güneş battıktan sonra orada vakfe yaparsa, ondan ceza kurbanı düşmez. Ancak İbn Şucâ’ın Ebû Hanîfe’den yaptığı rivayette; o “Bu kimseden ceza kurbanı düşer”, demiştir. Çünkü bu kimse terk ettiği şeyi sonradan yerine getirmiştir. Üzerine vâcip olanı yapmıştır. Onun üzerine vâcip olan, Arafat’tan gün batımından sonra ayrılmaktır. Bunu da yerine getirmiştir. Dolayısıyla bu kimseden ceza kurbanı düşer. İhramsız olarak mîkatı geçen kimseye, sonra tekrar mîkata döner ve orada ihrama girerse ceza gerekmediği gibi.

Zâhiru’r-rivâye’ye göre ise bu kimseden ceza kurbanı düşmez. Çünkü Arafat’a zevalden sonra ulaşan kimsenin üzerine vâcip olan, vakfenin güneşin batışına kadar devam etmesidir. Bu da ancak Arafat’tan güneşin batışından sonra ayrılmakla meydana gelebilir. Dolayısıyla bu kimseden kurban düşmez.

Kerhî’nin *el-Muhtasar*’ında belirttiğine göre, o kimseden ceza kurbanı düşer. Çünkü ona vâcip olan, güneşin batışından sonra imamlarla birlikte Arafat’tan ayrılmaktır. Bunu da vaktinde yerine getirmiştir.

Hanefî âlimlerimizden bazıları şöyle demiştir. Burada o kimseden ceza kurbanı düşmez. Çünkü onun gidişyle vakfenin sürekliliği kesilmiş olur. Geri dönüşüyle vakfesi süreklilik kazanmış olmaz. Aksine bu

2. “Gerek ortakların birbirine gerekse başka bir kimseye taksime elverişli şâyi hisseli malını hibe etmesi câiz değildir. Böyle bir mal hibe edilip teslim alınması durumunda hibe edilen kişi için mülkiyet ifade eder mi?

Sadrüşşehîd, el-Vâkı‘ât’ında “muhtâr olan, böyle bir durum mülkiyet doğurmaz” demiştir. Kitabının başka bir yerinde ise böyle bir durumda fâsit mülkiyet meydana geleceğini ifade etmiştir ki, bu görüşle fetva verilir.”¹³⁷

el-Fetâva’s-Sirâciyye’de meseleler anlatılırken genellikle üçüncü şahıs zamiri kullanılır. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi bazı yerlerde ikinci şahıs zamiri de kullanılmaktadır:

1. “Helâya girdiğin zaman sol ayağınla, çıkarken de sağ ayağınla başla.”¹³⁸

2. “Fey-i zevâli bilmek istiyorsan, düz bir yere bir çubuk dik ve gölgenin ulaştığı yere bir işaret çiz. Eğer gölgenin bu çizgiden azaldığını görüyorsan, bil ki, güneş daha zevale ulaşmamıştır. Eğer gölgeyi çizgiyi aşarken görüyorsan, o zaman bil ki, güneş batıya meyletmiştir. Gölge artmaz ve eksilmez ise, bil ki, bu saat zeval vaktidir ve bu gölge aslî gölgedir (zillü’l-aslî).”¹³⁹

Ûşî’nin meseleleri anlatırken eserinin bazı yerlerinde konuyla ilgili olaylara da yer verdiği görülmektedir.

1. “İmam Muhammed küçükken Ebû Hanîfe’ye birisine üç kere “Vallahi, seninle konuşmayacağım (vallahi lâ ukellimüke)” diyen kimsenin durumunu sordu. Ebû Hanîfe: “Sonra ne olur?” dedi. İmam Muhammed gülümseyerek şöyle dedi: “İyi bak, ey şeyh! (unzur hasenen yâ şeyh)” Ebû Hanîfe başını eğdi ve sonra kaldırdı ve o kişinin iki kere yeminini bozduğunu söyledi. Bunun üzerine İmam Muhammed: “Güzel yaptın (ahsente)” dedi. Ebû Hanîfe: “Vallahi, onun bana “iyi bak” sözü mü yoksa “güzel yaptın” sözü mü daha çok dokundu, bilemiyorum.”¹⁴⁰

2. “Ebû Yûsuf, yanında iki kişi kelâm ile ilgili münâzara yaparken Hârûnürreşîd’in yanına girer. Onlar hakkında görüşünü soran Hârûnürreşîd’e Ebû Yûsuf kendisinin boş

---

kimsenin bulunmadığı sürenin tedarik edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu kimseden ceza kurbanı düşmez.” bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, c. 4, s. 56.

¹³⁷ Ûşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 405.

¹³⁸ Ûşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 42.

¹³⁹ Ûşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 58.

¹⁴⁰ Ûşî, *el-Fetâva’s-Sirâciyye*, s. 256.

işlerle uğraşmadığını söyler. Onun bu tavrını takdir eden halife, Ebû Yûsuf'a bin dirhem verilmesini ve dîvânlara "Ebû Yûsuf boş işlerle uğraşmadığı için bin dirhem kazandı" diye yazılmasını emreder."¹⁴¹

el-Fetâva's-Sirâciyye'de konu ve meselelerin anlatımında şahıs ve yer isimleri de kullanılmıştır. Meselâ, Zeyd,¹⁴² Amr¹⁴³ ve Zeyneb¹⁴⁴ gibi şahıs isimlerine; Irak,¹⁴⁵ Şam,¹⁴⁶ Bağdat,¹⁴⁷ Basra,¹⁴⁸ Kûfe,¹⁴⁹ Horasan,¹⁵⁰ Belh,¹⁵¹ İsbicab,¹⁵² Buhara,¹⁵³ Semerkant,¹⁵⁴ Fergana,¹⁵⁵ Oş¹⁵⁶ ve Özkent¹⁵⁷ gibi yer isimlerine rastlanır.

5. *el-Fetâva's-Sirâciyye*'nin Kaynakları

el-Fetâva's-Sirâciyye'de farklı dönemlere ait olmak üzere kaynak olarak kullanılan otuzun üzerinde kitap ismine rastlanmaktadır. Müellifin Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye ait zâhirü'r-rivâye niteliği taşıyan eserlere özel bir önem verdiği görülmekle birlikte kaynak olarak kullanılan eserlerin telif türlerine bakıldığında çoğunlukla vâkıât ve nevâzil türü kitapların adı geçmektedir. Ayrıca eserlerin tamamı Hanefî mezhebi literatüründen seçilmiş olup diğer mezheplere ait eserlere rastlanmamaktadır. Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*'de meseleler ile ilgili görüşleri aktarırken eser ismini zikretmekten ziyade atıfta bulunduğu âlimlerin isimlerini vermiştir. Fıkıh ilmine vâkıf olma yönüyle tanınan Sahabîler başta olmak üzere tâbiîn fakihleri, bazı diğer mezhep imamı ve Hanefî mezhebi âlimlerinin görüşlerini zikretmiş ve onlardan nakillerde bulunmuştur. Müellif en çok Sadrüşşehîd Ömer b. Abdülazîz el-Buhârî (v.536/1141), Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed b. Serahsî (v.483/1090) ve Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkandî (v.373/983) görüşlerine başvurmuştur.

¹⁴¹ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 602.

¹⁴² Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 573.

¹⁴³ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 573.

¹⁴⁴ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 216.

¹⁴⁵ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 444.

¹⁴⁶ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 218.

¹⁴⁷ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 220, 258, 266.

¹⁴⁸ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 467, 468, 510.

¹⁴⁹ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 260, 277, 465, 484, 508, 510, 532.

¹⁵⁰ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 444.

¹⁵¹ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 149.

¹⁵² Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 567.

¹⁵³ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 149, 266, 469.

¹⁵⁴ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 149, 287, 517, 528, 567.

¹⁵⁵ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 242, 444.

¹⁵⁶ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 287, 528, 593.

¹⁵⁷ Üşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 287.

Ayrıca nispet edildikleri veya yaşadıkları yerlere bakıldığında genellikle Mâverâünnehir âlimlerinin isimlerine rastlanmıştır.¹⁵⁸

C. ÜŞİ’NİN BAZI FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

1. Tatar Savaşında Öldürülenlerin Hükümü

“Tatar savaşında (cenk Tatâr) öldürülenlerin hükümü, bâğîlerin (isyancılar) hükümü gibidir.”¹⁵⁹

Bağy meşrû devlet başkanına silahla karşı koyma, isyan etme anlamında bir fıkıh terimidir.¹⁶⁰ İsyân eden kimseye bâğî veya âsî denir. Üşî, savaş esnasında öldürülen bâğîlerin cenaze namazının kılınmayacağını, savaştan sonra öldürülenlerin ise sadece yıkanacağını ifade etmektedir. Üşî’nin aktardığı diğer bir görüşe göre ise her iki durumda da öldürülen bâğîler yıkanmaz. Ona göre Tatar savaşında öldürülenler için de bâğîlere uygulanan durum geçerlidir.

2. Cin ve Su İnsanları İle Evlilik

“Cins farklılığından dolayı adem oğulları ile cin ve su insanları arasındaki evlilik câiz değildir.”¹⁶¹

Burada üzerinde durulması gereken, su insanları ile evlilik konusudur. İnsanlar ile cinler arasındaki evlilik ise Üşî’den önce yaşayan âlimler tarafından ele alınmış ve ilgili görüşler beyan edilmiştir.¹⁶²

Su insanları ile ilgili bazı kaynaklarda bir takım olaylar anlatıldığı görülmektedir. Meselâ, Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvî’nin (v.682/1283) ‘Acâ’ibü’l-mahlûkât ve garâ’ibü’l-mevcûdât adlı kitabında şöyle denilmektedir: “Onlar insana benzer, ancak kuyrukları vardır. Zamanımızda bir kimse bunlardan birini Bağdat’a getirdi ve onu insanlara gösterdi. Görünüşü bahsettiğimiz gibiydi. Getiren kişinin anlattığına göre bu mahlûk bazı vakitlerde Şam denizinde bulunur ve sudan insan şeklinde karaya çıkarmış. Beyaz sakalları

¹⁵⁸ el-Fetâva’s-Sirâciyye’nin kaynakları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Sebetov, Üşî’nin Fıkıh İlmindeki Yeri, s. 36-84.

¹⁵⁹ Üşî, el-Fetâva’s-Sirâciyye, s. 132. Müellifin burada Tatarlardan kastı Moğollar olmalıdır. Çünkü Arapça kaynaklarda Tatar ifadesi daha ziyade Moğollar için kullanılır. (Meselâ, bkz. İbnü’l-Esîr, el-Kâmil, c. 10, s. 339, 399, 401, 406, 411, 420) Üşî’nin burada kastettiği Tatar savaşının, kaynaklarda “Moğol istilası” olarak anılan savaşın değil, Moğol asıllı Karahıtaylar’ın VI/XII. yüzyılda Mâverâünnehir’i ele geçirdikleri sırada cereyan eden savaş olduğunu düşünüyoruz. Çünkü müellif 575/1179’da vefat etmiş, Moğol istilası ise daha sonra gerçekleşmiştir.

¹⁶⁰ Ali Şafak, “Bağy”, DİA, İstanbul 1991, c. 4. s. 451.

¹⁶¹ Üşî, el-Fetâva’s-Sirâciyye, s. 193.

¹⁶² bkz. Zeyneddin Zeyn b. İbrâhim İbn Nuceym, el-Eşbâh ve’n-nezâ’ir, (thk. Muhammed Mutî‘ el-Hâfiz), Dimaşk 2005/1426, s. 389-391.

varmış ve bundan dolayı halk ona Şeyhü'l-Bahr derlermiş. Birkaç gün karada kalır, sonra yine denize inermiş. İnsanlar onu gördüklerinde birbirlerini bereketle müjdelermiş.”¹⁶³ Kazvîni devamında krallardan birine bir su insanın getirildiğini ve kralın onun halini anlamak isteyerek onu bir kadınla evlendirdiğini anlatır. Hikayeye göre su insanıyla evlenen kadın bir çocuk doğurmuş. Çocuk hem annesinin ve hem de babasının konuşmasını anlarmış. Çocuğa “babasının ne dedikleri” sorulduğunda onun “bütün hayvanların kuyrukları alt taraflarında bulunuyorken insanların kuyruklarının ise yüzlerinde olduğunu” söylediğini anlatmış.¹⁶⁴

Her ne kadar bazı eserlerde su insanları ile ilgili bunun gibi hikâyeler anlatılsa da gerçekte böyle bir yaratığın bulunup bulunmaması tartışmalı konudur. Kendi zamanında da böyle hikâyelerin halk arasında yaygın olması, Ūşî'nin de eserinde bu konuya değinmesine sebep olabilir. Bizim bunu burada zikretmemizin amacı, tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konunun ilk defa Ūşî tarafından ele alındığını vurgulamaktır.¹⁶⁵

3. Şâfiî Mezhebine İntikal Eden Kimsenin Durumu

“Hanefî mezhebinden Şâfiî mezhebine intikal eden kimseye ta'zîr cezası verilir.”¹⁶⁶

el-Fetâva's-Sirâciyye'de konuyla ilgili bir açıklama bulunmamakla birlikte diğer eserlerde Hanefî mezhebinden Şâfiî mezhebine geçen kimseye ta'zîr cezasının uygulanması, şer'an iyi bir maksat gözetilmeksizin olduğu durumunda söz konusu olabileceği ifade edilmiştir. Eğer bir kimsenin kendi mezhebinden diğer bir mezhebe geçmesi, açık bir ictihad ve delil sebebiyle ise, o zaman câizdir, hatta bu davranışı dolayısıyla sevaba nail olabilir, eğer bir mezhep değiştirme bir ictihad ve delile dayanmayıp, sadece dünya menfaati için olursa bu çirkin bir davranıştır, günahdır, denilmiştir. Böyle bir davranış, tedip ve ta'zîri gerektirir. Çünkü böyle bir kimse dinde yapılması caiz görülmeyen davranışta bulunarak dinini ve mezhebini hafife almış sayılır.¹⁶⁷

4. Başka Birisine Ait Hesap Defterinin Telef Edilmesi

“Bir kimse başka birisinin hesap defterini telef ederse ve defter sahibi de alacak ve vereceklerini bilmezse defterin değeri tazmin edilir. Defterin ne kadara satıldığına bakılır ve bu değeri tazmin edilir.”¹⁶⁸

¹⁶³ Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *'Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâ'ibü'l-mevcûdât*, Beyrut 2000/1421, s. 125.

¹⁶⁴ Kazvîni, *'Acâ'ibü'l-mahlûkât*, s. 125.

¹⁶⁵ Sebetov, *Ūşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri*, s. 175.

¹⁶⁶ Ūşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 282.

¹⁶⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 6, s. 132.

¹⁶⁸ Ūşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 354.

Genelde bu mesele fıkıh ilmine dair eserlerde “sak” (çek, senet) ile birlikte açıklanmış ve bu konuda âlimlerin iki farklı görüşte oldukları ifade edilmiştir. Birinci görüşe göre sak ve defter sahibinin nezdindeki değeri tazmin edilir. Çünkü muteber olan, telef esnasındaki değerdir. Esah olan ikinci görüşe göre ise sak ve defterin içindekilerin değil, sak veya defterin piyasa değeri tazmin edilir.¹⁶⁹ Kaynaklarda meselenin sak ile ilgili kısmı Ebü'l-Leys es-Semerkandî'ye (v.373/983) nispet edilmiş,¹⁷⁰ hesap defteri ile ilgili kısmı için *Fetâvâ Kâdîhan* kaynak olarak gösterilmiştir.¹⁷¹

5. Alacaklının Vâris Bırakmadan Ölümü Halinde Borçlunun Edâsı

*“Bir adamın davalı olduğu bir şahıs ölür ve ölen şahsın vârisi de bulunmuyor ise, borçlu şahıs, borcu nisbetinde, hak sahibi adına tasaddukta bulunur. Bu Allah katında bir emanet olur ve Allah’ın onu, kıyamette sahibine ulaştırır.”*¹⁷²

Kaynağı belirtilmemekle birlikte bu mesele *Fetâvâ Kâdîhan*'da da burada olduğu gibi ele alınmıştır.¹⁷³ *el-Fetâva'l-Hindîyye*'de ise aynı ibareler aktarıldıktan sonra Ahmed b. Muhammed el-Attâbî'nin (v.586/1190) *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'si kaynak olarak gösterilmiştir.¹⁷⁴ *Ûşî* (v.575/1179) *el-Fetâva's-Sirâciyye*'sini hem *Fetâvâ Kâdîhan*'dan hem de *el-Fetâva'l-Attâbiyye*'den önce kaleme aldığı (569/1173) ve tespit edebildiğimiz kadarıyla *Ûşî*'den önce telif edilen eserlerde bir bilgiye rastlayamadığımız için bu meseleyi burada zikretmeyi uygun gördük.

6. Teşehhüde Şahadet Parmağını Kaldırmak

*“Teşehhüde “eşhedü en lâ ilâhe illallâh” derken şahadet parmağını kaldırmak mekruhtur. Muhtar olan budur.”*¹⁷⁵

Literatürde “el-işâre bi's-sebbâbe” veya “el-işâre bi'l-müsebbiha” olarak adlandırılan teşehhüde “lâ ilâhe” derken sağ elin şahadet parmağının kaldırılması ve “illallâh” derken indirilmesi meselesiyle ilgili zâhirü'r-rivâye niteliği taşıyan bir görüş bulunmadığı için Hanefî mezhebi uleması arasında tartışmalar meydana gelmiş ve bununla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı âlimler şahadet parmağının kaldırılacağını söylemiş, bazıları ise

¹⁶⁹ Özkendî, *Fetâvâ Kâdîhan*, c. 3, s. 102; Ganim b. Muhammed el-Bağdâdî, *Mecma'u'd-damânât fi mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, (nşr. Muhammed Ahmed Serâc-Ali Cum'a Muhammed), Kahire 1999/1420, c. 1, s. 346; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, (çev. el-Mehâmî Fehmî el-Hüseynî), Beyrut 2003/1423, c. 2, s. 600.

¹⁷⁰ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, c. 5, s. 480.

¹⁷¹ *el-Fetâva'l-Hindîyye*, c. 5, s. 131; Bağdâdî, *Mecma'u'd-damânât*, c. 1, s. 346.

¹⁷² *Ûşî*, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 358.

¹⁷³ Özkendî, *Fetâvâ Kâdîhan*, c. 3, s. 123.

¹⁷⁴ *el-Fetâva'l-Hindîyye*, Bulak 1310, c. 5, s. 157.

¹⁷⁵ *Ûşî*, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 73.

kaldırılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁷⁶ Parmağın kaldırılacağını iddia eden âlimler Hz. Peygamber'in bunu yaptığını, ilgili hadislerin de manen mütevâtir olarak ulaştığını ve konu hakkında zâhirü'r-rivâye görüş bulunmasa bile hadislere uyulması gerektiğini dile getirmişlerdir.¹⁷⁷ Parmağın kaldırılmayacağını ifade edenlere göre ise sünnet olan, ellerin uyluk üzerinde bulundurulmasıdır, bundan dolayı parmağın kaldırılmasıyla sünnet terk edilmiş olur. Ayrıca onlara göre namazda sekinet ve vakar esastır ve parmağı kaldırmak kendisine ihtiyaç duyulmayan fazla bir hareket olduğu için bu duruma aykırı bir davranıştır.¹⁷⁸

Bu tartışmalar ile birlikte âlimler parmak kaldırmanın hükmü ile ilgili farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Meselâ, Lutfullah Fâzıl en-Nesefî el-Keydânî, bunun haram olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁹ Konuyla ilgili bir risale kaleme alan Ali el-Kârî (v.1014/1605) ise bu tutumundan dolayı Keydânî'yi ağır bir eleştiriye tabi tutmuştur. Keydânî'nin bu görüşüyle neredeyse manen mütevâtir derecesine ulaşan hadislere muhalefet ettiğini dile getiren Ali el-Kârî, onun açık bir şekilde küfre düştüğünü söylemiştir.¹⁸⁰ Bazı eserlerde ise *el-Fetâva's-Sirâciyye*'de olduğu gibi parmak kaldırmanın mekruh olduğu ileri sürülmüştür.¹⁸¹ Bu görüşe sahip âlimler Ali el-Kârî tarafından dürüstlükten uzaklık, hadis bilmezlik ve cahillikle suçlanmıştır.¹⁸² Kâsânî'ye göre parmak kaldırmanın hükmü sünnettir.¹⁸³ İbn Âbidîn ise gayrı müekked sünnet demenin daha uygun olabileceğini ifade etmiştir.¹⁸⁴

Bazı eserlerde ise Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin, Hz. Peygamber'in teşehhüde parmağını kaldırdığına dair bir hadisi naklettikten sonra “biz de onun yaptığı gibi yaparız, bu Ebû Hanîfe'nin ve bizim görüşümüzdür” dediği aktarılmakta ve bunun zâhirü'r-rivâye dışında başka bir yolla geldiği belirtilmektedir.¹⁸⁵ Bununla birlikte yapılaş şekli farklı olmakla birlikte

¹⁷⁶ bkz. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 2, s. 216-218; a.mlf., “Ref'u't-tereddüd fi 'akdi'l-asâbi' 'inde't-teşehhüd”, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, c. 1, s. 120-125.

¹⁷⁷ Ali el-Kârî, *Tezyînü'l-'ibâre li-tahsîni'l-işâre*, (nşr. Osman Cuma Damîriyye), Taif 1410, 68; a.mlf., *et-Tedhîn li't-Tezyîn 'alâ vechi't-tebyîn*, (nşr. Osman Cuma Damîriyye), (*Tezyînü'l-'ibâre li-tahsîni'l-işâre* ile birlikte), Taif 1410, s. 81.

¹⁷⁸ Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, (thk. Ali Muhammed Mu'avviz, Adil Ahmed Abdülmecut), Beyrut 1424/2003, c. 2, s. 70; Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, c. 1, s. 369; Bedreddin Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, Beyrut 1990/1411, c. 2, s. 315.

¹⁷⁹ Lutfullah Fâzıl en-Nesefî el-Keydânî, *Risâle fi'l-meşrû'ât ve gayri'l-meşrû'ât ve beyâni me'ânihâ ve ahkâmihâ*, vr. 6a.

¹⁸⁰ Ali el-Kârî, *Tezyînü'l-'ibâre*, s. 66.

¹⁸¹ Bkz. Ali el-Kârî, *et-Tedhîn li't-Tezyîn*, s. 76; İbn Âbidîn, “Ref'u't-tereddüd fi 'akdi'l-asâbi' 'inde't-teşehhüd”, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, c. 1, s. 125.

¹⁸² Ali el-Kârî, *Tezyînü'l-'ibâre*, s. 68-70; a.mlf., *et-Tedhîn li't-Tezyîn*, s. 78.

¹⁸³ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, c. 2, s. 70-71.

¹⁸⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 2, s. 217.

¹⁸⁵ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, c. 1, s. 369; Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye*, c. 2, s. 315.

Hız. Peygamber'in teşehhüde şahadet parmağını kaldırdığına dair pek çok rivayet bulunmaktadır.¹⁸⁶

Yukarıda da ifade edildiği üzere Ūşî'ye göre parmak kaldırmanın hükmü mekruhtur. *el-Fetâva's-Sirâciyye*'de bunun gerekçesi açıklanmamakla birlikte Ūşî'nin böyle bir hükmü tercih etmesinin sebebi, mezhebin kurucu imamı ve arkadaşlarından zâhirü'r-rivâye görüşün nakledilmemesinin olabileceği söylenmiştir.¹⁸⁷ Bazı eserlerde teşehhüde parmağın kaldırılması üç imamın (el-eimmetü's-selâse: Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed) üzerinde ittifak ettiği bir konu olduğu ifade edilirken,¹⁸⁸ diğer bazılarında parmağın kaldırılmaması görüşü meşayihin tahrîcinden olduğu dile getirilmiştir.¹⁸⁹

7. Bayram Namazından Sonra Tekbir Getirmek

*"Bayram namazının ardından tekbir getirilmez."*¹⁹⁰

Teşrik tekbirleri, zilhiccenin muayyen günlerinde farz namazların ardından özel lafızlarla getirilen tekbirlerdir.¹⁹¹ Bayram namazının ardından teşrik tekbirlerinin getirilmesiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Serahsî ve Kâsânî'ye göre de farz bir namaz olmadığı için bayram namazından sonra tekbir getirilmez.¹⁹² İbn Nüceym, cuma namazı gibi bayram namazı da cemaatle kılındığı için namazın ardından Belhliler'in tekbir getirdiğini söylemektedir. Ebû'l-Leys es-Semerkindî'ye (v.373/983) göre müslümanların öteden beri yapa geldikleri bir şey olduğu için bayram namazından sonra tekbir getirilmesinin bir sakıncası yoktur, hatta müslümanların tevârus ettiği bir işe uymak vâciptir.¹⁹³ İbn Âbidîn (v.1252/1836) de aynı görüşe katılmakla birlikte vâcibin burada "sabit" anlamını taşıdığını ve terim anlamındaki vâcib olmadığını ifade etmektedir.¹⁹⁴ Belhli fakihler tarafından benimsenen bu görüşün Hanefî çevrelerinde uygulandığı ve günümüze kadar devam ettiği görülmektedir.¹⁹⁵

8. Canlıların Resmini Yapmanın Hükümü

*"Kişinin canlıların (insan veya hayvan) resmini yapması mekruhtur."*¹⁹⁶

¹⁸⁶ Bu rivayetler için bkz. Ali el-Kârî, *Tezyîni'l-'ibâre*, s. 43-60.

¹⁸⁷ Sebetov, *Ūşî'nin Fıkıh İlmindeki Yeri*, s. 194.

¹⁸⁸ Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye*, c. 2, s. 315.

¹⁸⁹ Leknevî, *el-Câmi'u's-sagîr ma'a şerhihi'n-Nâfi'i'l-kebîr*, Karaçi 1990/1411, s. 20.

¹⁹⁰ Ūşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 111.

¹⁹¹ Atar, "Teşrik", *DİA*, c. 40, s. 575.

¹⁹² Serahsî, *el-Mebsût*, c. 2, s. 44; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, c. 2, s. 18.

¹⁹³ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, c. 2, s. 179.

¹⁹⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, c. 3, s. 65.

¹⁹⁵ Atar, "Teşrik", *DİA*, c. 40, s. 576.

¹⁹⁶ Ūşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 334.

Resim ile ilgili Hz. Peygamber'den birçok hadis rivayet edilmiştir. Meselâ, evde asılı resimli bir örtüyü gören Hz. Peygamber, onu asılı olduğu yerden çıkararak “Kıyamet günü insanların en şiddetli azaba uğrayacak olanları Allah'ın yarattıklarının benzerini yapanlardır” buyurmuştur ve bunun üzerine Hz. Âişe o örtünün kumaşından yastık yapmıştır.¹⁹⁷ Hz. Âişe resimli bir eşya satın alınca Hz. Peygamber, “Bu resimleri yapanlara kıyamet günü azap edilir ve onlara, “Hadi, yaptığınız şu sûretlere can verin!” denilir. İçinde resim bulunan eve melekler girmez” demiştir.¹⁹⁸ Hz. Ümmü Habîbe ve Hz. Ümmü Seleme, Habeşistan'da içinde resim veya heykeller (sûretler) bulunan bir kilise gördüklerini anlattıklarında Hz. Peygamber, “Onlar içlerinden hayırlı bir kişi öldüğünde kabri üzerine mâbed inşa ederler, içine de bu sûretleri yaparlardı. İşte onlar kıyamet günü Allah katında yaratılmışların en kötüsüdür” demiştir.¹⁹⁹ Resim çizmekle geçimini sağlayan bir kimseye İbn Abbas, resim çizenlerin âhirette cezalandırılacağına dair hadisi aktarmış ve eğer bu işi yapmak zorundaysa cansız şeyleri ve ağaçların resmini çizmesini tavsiye etmiştir.²⁰⁰

Yukarıda zikredilen ve diğer bazı hadislere dayanarak çoğunluk âlimler canlıların (insan veya hayvan) resmini yapmanın haram olduğunu söylemişlerdir.²⁰¹ Bazı âlimler canlıların resmini yapmanın haram olmadığını, bazıları ise bir takım şartlar çerçevesinde câiz olduğunu ileri sürmüşler ve görüşlerini dayandıkları delillerle beraber açıklamışlardır.²⁰²

Sirâceddin el-Ûşî, canlıların resminin yapılmasına ilişkin görüşüne dair herhangi bir gerekçe zikretmemiştir. Onun burada mekruhtan kastı tahrîmen mekruh olabilir.²⁰³ Çünkü mekruhun mutlak olarak zikredildiğinde bazen haram bazen tahrîmen mekruh anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir.²⁰⁴ Hanefîler'in terminolojisindeki tahrîmen mekruh ise genellikle cumhurun haram dediklerine karşılık gelir.²⁰⁵

9. Kişinin Kendi Cârîyesiyle Evlenmesi

*“Bu zamanda (fi hâze 'z-zamân) evlâ olan kişinin kendi cârîyesiyle evlenmesidir. Eğer o cârîye hür olsaydı cinsel ilişki de nikâh hükmü ile helâl olurdu.”*²⁰⁶

¹⁹⁷ Buhârî, “Libâs”, 91.

¹⁹⁸ Buhârî, “Libâs”, 92.

¹⁹⁹ Buhârî, “Salât”, 48; Müslim, “Mesâcid”, 16.

²⁰⁰ Buhârî, “Büyü”, 104; Müslim, “Libâs”, 99.

²⁰¹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, c. 2, s. 29; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 2, s. 416, 420; Tuncay Başoğlu, “Resim”, *DİA*, İstanbul 2007, c. 34, s. 579-580.

²⁰² Geniş bilgi için bkz. “Tasvîr”, *Mv.F.*, c. 12, s. 100-102; Başoğlu, “Resim”, *DİA*, c. 34, s. 580.

²⁰³ Sebetov, *Ûşî'nin Fıkâh İlmindeki Yeri*, s. 196.

²⁰⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 1, s. 257.

²⁰⁵ Ferhat Koca, “Mekruh”, *DİA*, İstanbul 2003, c. 28, s. 583.

²⁰⁶ Ûşî, *el-Fetâva 's-Sirâciyye*, s. 199.

Hür insanlar gibi evlenerek çeşitli insanî ihtiyaçlarını gidermek kölenin hakkıdır ve İslâm onun bu hakkından mahrum edilmesini hoş karşılamamıştır.²⁰⁷ Kur'ân'da köle ve câriyelerin evlendirilmesi istenmiş²⁰⁸ ve hür kimselerin köle ve câriyelerle evlenmeleri de teşvik edilmiştir.²⁰⁹ Ancak kişinin kendi câriyesiyle ve kadının da kendi kölesiyle evlenmesi câiz görülmemiştir.²¹⁰ Çünkü kölelik ve cariyelik mülkiyeti nikâh mülkiyetinden daha güçlüdür. Güçlü varken zayıfı sabit kılmanın da bir faydası yoktur. Yine nikâh mülkiyeti eşlerden her biri için diğeri üzerine bazı hakları vâcip kılar. Kölelik ise buna aykırıdır.²¹¹ Özellikle Hanefî fakihlerinin görüşleri burada zikrettiğimiz gibi olmakla birlikte Sirâceddin el-Ûşî'nin ifadesinden benimsediği görüşünü zamanın değişmesine dayandırdığı anlaşılmaktadır.

10. Cünüp Olan Delinin Ayıldıktan Sonra Gusül Alması

“*Deli cünüp olur ve sonra aklı başına gelirse gusül alması gerekmez.*”²¹²

el-Fetâva't-Tatarhâniyye'nin bir yerinde Ûşî'nin bu görüşü paylaşılmakta,²¹³ diğer bir yerinde ise cünüplük halinden bahsedilmeksizin delinin aklı başına geldikten sonra gusül almasının vacip olduğu *el-Fetâva'l-Âttâbiyye*'den tercih edilen görüş olarak aktarılmaktadır.²¹⁴ Diğer bazı eserlerde ise yine cünüplük halinden bahsedilmeksizin delinin aklı başına geldikten sonra gusül almasının mendup olduğu ifade edilmektedir.²¹⁵

İbn Âbidîn, Ûşî'nin bu görüşünün cünüp olduğu sırada mükellef sayılmadığından dolayı cünüp halde müslüman olan kimsenin gusül almasının gerekmediğine dair bir görüşe dayanmış olabileceğini söyleyerek esah olan ise bunun hilafı olduğunu ifade etmektedir.²¹⁶ Çünkü cünüp halde iken İslâm'ı kabul eden kimsenin müslüman olduktan sonra da cünüplük

²⁰⁷ Mehmet Âkif Aydın - Muhammed Hamîdullah, “Köle”, *DİA*, İstanbul 2002, c. 26; s. 241.

²⁰⁸ “İçinizden bekârları, köleleriniz ve câriyelerinizden sâlih olanları evlendiriniz. Eğer onlar yoksul iseler Allah onları lufu ile yoksulluktan kurtaracaktır. Allah alîmdir, genişlik verendir.” (en-Nûr 24/32).

²⁰⁹ “İman etmemiş müşrik kadınlarla evlenmeyiniz. Muhakkak ki mümin bir köle kadın, sizin hoşlandığınız da olsa müşrik bir hür kadından daha hayırlıdır. Kızlarınızı müşrik erkeklerle evlendirmeyiniz. Şüphe yok ki mümin bir erkek köle, hoşunuza da gitse müşrik ve hür bir erkekten daha hayırlıdır.” (el-Bakara 2/221).

²¹⁰ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, (nşr. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza), Beyrut 2013, s. 145; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, c. 3, s. 467; Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, c. 9, s. 375; Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, (nşr. Şu'ayb el-Arna'ût), Dimaşk 2009/1430, c. 3, s. 52; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, s. 181; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 4, s. 123.

²¹¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 52; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 4, s. 123-124.

²¹² Ûşî, *el-Fetâva's-Sirâciyye*, s. 32.

²¹³ Enderpetî, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*, c. 1, s. 281.

²¹⁴ Enderpetî, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*, c. 1, s. 290. *ed-Dürrü'l-muhtâr*'da delinin ayıldıktan sonra gusül almasının vacip olmasının elbisesinde meni görülmesi durumuna hamledilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Meni görülmediği durumlarda ise ayılan delinin gusül alması menduptur. bkz. Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, s. 28.

²¹⁵ Meselâ bkz. İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râ'ik*, c. 1, s. 69; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, c. 1, 19; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, c. 1, s. 16.

²¹⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 1, s. 308.

sıfatı devam eder, sanki müslüman olduktan sonra cünüp olmuş sayılır ve gusül alması gerekir.²¹⁷

Sonuç

Daha önce de zikrettiğimiz üzere kaynaklarda Sirâceddin Ali b. Osmân el-Ûşî hakkında çok sınırlı bilgi bulunmaktadır. Kendisinden bahsedilen bazı eserlerde Şeyhu'l-İslâm, eş-Şeyh, el-İmâm, el-'Allâme, el-Fakîh, el-Muhakkik, İmâmü'l-Harameyn gibi sıfat ve unvanlarla anılmaktadır. Bununla birlikte Ûşî'nin ilmî dereceleri bakımından Hanefî âlimlerinin değerlendirildikleri fukaha tabakatındaki yeri ile ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır. Eseri *el-Fetâva's-Sirâciyye* tek ciltten ibaret küçük hacimli bir eserdir. Buna rağmen Sirâceddin el-Ûşî pek çok meseleyle ilgili kendi şahsî görüşlerini dile getirmiştir. Ancak söz konusu görüşlerine ulaşmasında izlediği yöntemini açıklamamıştır.

Hem hakkında bilgi eksikliği hem de *el-Fetâva's-Sirâciyye*'nin hacminin küçüklüğünden dolayı görüşlerinin genişçe ele alınmaması onun fıkıhçılığının değerlendirilmesinde zorluklar yaratmaktadır. Ancak sonraki dönemlerde eserinden sıkça nakillerde bulunulması, farklı meselelerle ilgili olarak görüşlerine başvurulması Ûşî'nin önemli bir âlim olduğunu ortaya koymaktadır.

Sirâceddin el-Ûşî, çağdaşları ve muhtemelen ders arkadaşları Kâdîhan (v.592/1196) ve Burhâneddin el-Mergînânî (v.593/1197) gibi ün kazanamamıştır.²¹⁸ Yaşadığı yerin Buhara ve Semerkand gibi önemli ilim merkezlerinden uzakta bulunması ve eserlerini ve görüşlerini sonraki dönemlere ve nesillerle aktaracak - Attâbî (v.586/1190) dışında - öğrencilerinin bulunmaması gibi etkenlerden dolayı müellifimizin daha fazla tanınmadığı söylenebilir.

²¹⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 1, s. 307.

²¹⁸ Ebü'l-Mehâsin Zahîreddin Hasan b. Ali el-Mergînânî ve Nasîreddin Muhammed b. Süleymân el-Ûşî'den müellifimiz Sirâceddin el-Ûşî ve Burhâneddin el-Mergînânî ders okumuştur. Zahîreddin el-Mergînânî ise aynı zamanda Kâdîhan'ın da hocasıdır. bkz. Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, c. 2, s. 576; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, s. 151; Kınalızâde, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 98; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 61, 94; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 85. Toprak, "Ûşî", *DİA*, c. 42, s. 230.

Kaynakça

- Bağdâdî, İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1-2, İstanbul 1951.
- Brockelmann, Carl, “Üşî”, *İA*, İstanbul 1986, c. 13, s. 75.
- Buhârî, Burhâneddin Mahmûd b. Ahmed, *el-Muhîtu'l-Burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî*, (thk. Abdülkerim Sâmî el-Hucendî), Beyrut 1424/2004.
- Çıybılov, Kencebek, “Sirâcuddîn el-Üşî'nin Hayatı ve Kimliği”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, Bişkek 2008, sy. 3-4, s. 119-131.
- Hamevî, Yâkût b. Abdullah, *Mu'cemü'l-büldân*, c. 1-5, Beyrut 1977.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), c. 1-10, Riyad 2003/1423.
- , “Ref'û't-tereddüd fî 'akdi'l-asâbi' 'inde't-teşehhüd”, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, Beyrut ts., (Dârü ihyâi't-türâsi'l-'Arabî), c. 1, s. 120-135.
- İbn Nuceym, Zeyneddin Zeyn b. İbrâhim, *el-Bahru'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*, c. 1-6, Beyrut ts., (Dârü'l-ma'rife).
- İbni Kutluboğa, Zeyneddin Kâsım, *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*, (thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf), Dimaşk 1413/1992.
- İstahrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed, *Mesâlikü'l-memâlik*, Leiden 1927.
- Kahraman, Abdullah, “Klâsik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti Konusundaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü -Eleştirel Bir Yaklaşım-”, *Marife*, Konya 2004, sy. 2, s. 59-80.
- Kârî, Ali b. Sultân, *el-Esmârü'l-ceniyye fî esmâi'l-Hanefiyye*, Patna, ts., (Khuda Bakhsh Oriental Library).
- , *et-Tedhîn li't-Tezyîn 'alâ vechi't-tebyîn*, (nşr. Osman Cuma Damîriyye), (*Tezyînü'l-ibâre li-tahsîni'l-işâre* ile birlikte), Taif 1410.
- Kâsânî, Alâeddin Ebû Bekir b. Mes'ûd, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, (thk. Ali Muhammed Mu'avviz-Adil Ahmed Abdülmevcut), c. 1-10, Beyrut 1424/2003.
- Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, c. 1-2, Beyrût ts., (Dârü ihyâ'i't-türâsi'l-'Arabî).
- Kureşî, Abdülkâdir b. Muhammed, *el-Cevâhirü'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, (thk. Muhammed Abdülfettâh el-Hulv), c. 1-5, Riyad 1413/1993.
- Leknevî, Muhammed Abdülhay, *el-Câmi'u's-sagîr ma'a şerhihi'n-Nâfi'i'l-kebîr*, Karaçi 1990/1411.
- , *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, (tsh. Muhammed Bedreddin Ebû Firâs en-Na'sanî), Beyrût ts., (Dârü'l-ma'rife).
- Madelung, Wilfred, “al-Üshî”, *Eİ²*, Leiden 2000, c. 10, s. 916.
- Mergînânî, Burhâneddin Ali b. Ebû Bekir, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, (Leknevî'nin *Müzeyyiletü'd-dirâye*'siyle birlikte), (nşr. Na'îm Eşref Nûr Ahmed), c. 1-8, Karaçi 1417.
- Okur, Kâşif Hamdi, “Temel Fıkıh Kaynaklarına Göre İbadetin Dili”, *Dinî Araştırmalar*, Ocak-Nisan 1999, c. 1, sy. 3, s. 171-203.
- Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Ankara 2013.
- Özkendî, Kâdîhan Hasan b. Mansûr, *Fetâvâ Kâdîhan*, (thk. Sâlim Mustafa el-Bedrî), c. 1-3, Beyrut 2009.

- Sâdikî, Cemil Fâik, “el-Ûşî, Ebû Muhammed Sirâcüddîn, Ali b. Osmân”, *Mevsû‘atü A‘lâmi‘l-‘ulemâ’ ve‘l-üdebâ‘i‘l-‘Arab ve‘l-müslimîn*, Beyrut 2004-2007, c. 2, s. 563-571.
- Serahsî, Muhammed b. Ebû Sehl, *el-Mebsût*, c. 1-31, Beyrut ts., (Dâru‘l-ma‘rife).
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Asl*, (nşr. Ebü‘l-Vefâ el-Efgânî), c. 1-5, Beyrut 1990/1410.
- , *el-Câmi‘u‘s-sagîr*, (nşr. Muhammed Boynukalın), İstanbul 2009.
- Toprak, Mehmet Sait, *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Ûşî‘nin Nisâbü‘l-ahbâr‘ı*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2005.
- , “Ûşî”, *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 230-231.
- Ûşî, Ali b. Osmân, *el-Fetâva‘s-Sirâciyye*, (thk. Muhammed Osmân el-Bistevî), Beyrût 2011.
- Yıldız, Kemal, *İslâm Sorumluluk Hukuku: Akit Dışı Sorumluluk*, İstanbul 2013.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *el-Müştebih fî esmâ‘i‘r-ricâl*, Leiden 1881.
- Ziriklî, Hayrüddîn, *el-A‘lâm: kâmûsu terâcimi li-eşheri‘r-ricâl ve‘n-nisâ mine‘l-‘arabi ve‘l-musta‘rabîne ve‘l-müsteşrikîn*, c. 1-8, Beyrut 2002.